

DE OUD-KATHOLIEK

TIJDSCHRIFT VOOR DE OUD-KATHOLIEKE KERK VAN NEDERLAND

Kind

THEMA

- 4 “ALS JULLIE NIET WORDEN ALS KINDEREN”
WARD CORTVRIENDT
- 6 LANDKAMP EN ZAK
“DE LEUKSTE WEEK VAN HET JAAR”
MARIEKE RIDDER
- 10 OVER INGROEIEN EN PLEZIER
KINDERKERK EN MISDIENEN IN AMERSFOORT
JURY SMIT EN MARIEKE RIDDER
- 14 KIND IN DE KERK
HOE IS HET VOOR IEDEREEN ‘LEUK’?
ROBERT FREDE
- 20 OUD-KATHOLIEKE GELOOFSOPVOEDING
JEUGDERVARINGEN
JURY SMIT

EN VERDER

- 3 COLUMN ‘GEBOORTE’
PAULINE WESEMAN
- 16 EEN BESLISSENDE NIEUWE KOERS
BIOGRAFIE AARTSBISSCHOP GLAZEMAKER
MARIEKE RIDDER
- 18 ER WAS EENS
VIJFTIG EN HONDERD JAAR GELEDEN
ROBERT FREDE
- 23 OPROEP EN KORTE BERICHTEN
COLOFON

Dooptaart in de parochie Amsterdam

’t Is geboren, het goddelijk kind...

In de aankomende stille, heilige nacht, die naar het zich laat aanzien veel stiller zal zijn dan gebruikelijk, vieren we de geboorte van Jezus. Wat bedoelt Jezus, wanneer hij later zegt, dat mensen moeten worden als kinderen? Ward Cordtviendt verheldert het in deze *Oud-Katholiek*. Vijf geïnterviewden vertellen wat zij belangrijk vinden voor kinderen: ontspanning en plezier tijdens kamp, op niveau kennismaken met Bijbelverhalen in de kerk, maar ook: weten wat een corporale is en netjes kunnen zitten, omwille van het feestelijke van de eucharistie. Waarop het accent ook ligt, een kerkelijke opvoeding laat sporen na. Drie andere oud-katholieken vertellen waarom dit voor hen persoonlijk waardevolle sporen waren. Een kritische beschouwing op de kerkelijke aandacht voor jonge mensen biedt Robert Frede in zijn bijdrage. In dit nummer vindt u verder ruime aandacht voor oud-katholieke, twintigste-eeuwse geschiedenis.

Zalig kerstfeest!

DE REDACTIE

Geboorte

We vieren waarschijnlijk anders kerst dan we willen. De scheurkalender op mijn toilet herinnerde mij er fijntjes aan dat het ‘niet de omstandigheden zijn die de kwaliteit van **jouw leven bepalen, maar hoe je ermee omgaat**’. Maar toch, de omstandigheden **hélpen** wel voor die kwaliteit. Ik ben echt een feestbeest wat kerst betreft. Na het vreselijk donkere november laat ik mij heerlijk meeslepen in de ooit bedachte vondst Jezus’ geboortefeest net na de donkerste dagen te plannen, na de midwinternacht. Ik ben gek op de rituelen, kerstnachtmis, gezelligheid, lichtjes, kerstboom, het jezelf in het chique steken en samen eten. Laat maar komen. Maar hoe dan, met dit virus? Voor Trouw en Volzin doe ik een journalistieke zoektocht naar een nieuw christendom. Daarvoor ontmoet ik inspirerende mensen, die het christendom herinterpreteren, die nieuwe woorden en vormen zoeken voor een religie die volgens velen in transitie is. Veel christenen lopen stuk op geloofsovertuigingen en vormen die niet (meer) blijken te werken bij crises. Ze zoeken andere wegen, binnen het christendom, en komen verrassend vaak uit bij klassieke vormen als meditatie, stilte, ontmoeten, samen eten en leven en in de natuur zijn. Een weg voorbij ratio en emotie, naar de ziel.

Ik sprak de van oorsprong rooms-katholieke Ria Weyens, die via zen-boeddhisme en crises uitkwam bij een contemplatief christendom. Zij zou de betekenis van de drie hoogtepunten Kerstmis, Pasen en Pinksteren willen verruimen en bij kerst ook willen vieren dat het goddelijke in ieder mens geboren is, de inwoning van God in de mens. Die kun je ervaren wanneer je door de bodem van innerlijke wonden zakt en ontdekt dat daar goddelijk licht is, dat dat je draagt en dat je zo mens wordt. Of zoals mysticus Felix Timmermans het zegt: ““k Zocht U altijd buiten mij, tot het leven mij verwondde, en ik U, o zaalge stonde, in mijzelve heb gevonden!”” Kerst dus niet alleen als het geboortefeest van een goddelijk kind ver weg in een stal, maar ook in ons, zodat we in het goddelijke werkelijk mens worden. Dit in elkaar zien is lastig wanneer ieder een potentiële besmettingshaard is, we wat bang zijn voor elkaar. Zouden we daarlangs kunnen kijken, voorbij de omstandigheden? Misschien worden dan wel vormen geboren die de fysieke afstand overbruggen in de verbondenheid van de ziel. Dan had mijn scheurkalender toch een beetje gelijk.

Zalig kerstfeest.

PAULINE WESEMAN

Matteüs 18,3

“ALS JULLIE NIET WORDEN ALS KINDEREN...”

Ja, wat dan? Het klinkt als een dreigement. Zoals: “Als jullie niet beter je best doen, dan...”. U kunt het naar believen aanvullen met meer of minder geslaagde opvoedkundige toekomstvoorspellingen. In de teksten die in deze bijdrage aan de orde zijn, worden kinderen in het centrum geplaatst. Maar toch niet op een voetstuk gezet. We benaderen de tekst door vragen te stellen: wat staat er, begrijp ik wat er staat, wat betekent het? Het is geestelijke lezing met consequenties voor ons bestaan. Het lezen van de Heilige Schrift kan ons immers niet onberoerd laten.

WARD CORTVRIENDT

Het lijkt me goed om de verwachting van de lezer(es) enigszins te richten. Dit – bescheiden - artikel gaat niet over ‘Het Kind in de Bijbel’. Dat is veel te omvangrijk. Kinderen komen op uiteenlopende wijze aan de orde in de Heilige Schrift en in verschillende betekenissen. Vaak vertegenwoordigen zij de voortzetting van het Verbond en de toekomst van Israël. Voor ons is dat heel krachtig aanwezig in onze lezing van bepaalde profetische verwachtingen in relatie tot de geboorte van Jezus als de messiaanse koning. De vreugde over de toekomst en het nieuwe leven die we in Hem ontvangen, bezingen we met kerst in ‘een kind ons geboren’ (Gez. 397) en ‘in blijde koren’ (Gez. 468). Hier echter gaat het over de betekenis van het kind in relatie tot de geloofshouding van de leerling en de ontvankelijkheid voor het koninkrijk der hemelen, het rijk van God. En dit wordt beperkt tot twee nieuwtestamentische vergelijkingen. Een uit Matteüs (18,2-3) en een uit Marcus (10,15).

DE TEKST Matteüs zegt in de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV): “Hij riep een kind bij zich, zette het in hun midden neer en zei: ‘Ik verzeker jullie: als je niet verandert en wordt als een kind, dan zul je het koninkrijk van de hemel zeker niet binnengaan’”. De tekst bij Marcus (NBV) luidt: “Ik verzeker jullie: wie niet als een kind openstaat voor het koninkrijk van God, zal er zeker niet binnengaan”. Voor een beter begrip van de betekenis van de teksten maak ik een paar opmerkingen bij de vertaling. In de aangehaalde verzen wordt Jezus geciteerd. Hij spreekt tot zijn leerlingen en begint de zinnen met “Amen, zeg ik jullie”. Dat is een krachtige formule. Je weet meteen dat hier iets van gewicht wordt gezegd, dat om extra aandacht vraagt van de leerling. De verandering waarvan in het Matteüsvers sprake is, betreft letterlijk een omkeer, een bekering. In verband met het koninkrijk spreekt

Matteüs bij voorkeur over het koninkrijk der hemelen en Marcus over het koninkrijk van God. Maar het gaat over dezelfde werkelijkheid. In de tekst van Marcus zou ik de voorkeur geven aan de vertaling: “Wie niet het koninkrijk van God ontvangt als een kind”. Dit in verband met een overeenkomstig woordgebruik bij Matteüs. Hij spreekt over de relatie tussen het ontvangen van een kind en van Jezus zelf. In de teksten is sprake van kinderen. Net zoals onze taal kent het Grieks van het Nieuwe Testament daarvoor verschillende woorden. Hier worden jonge kinderen bedoeld, zeg maar ongeveer basisschoolleeftijd. Ter aanvulling: even verderop in Marcus, vers 10,24, spreekt Jezus zijn leerlingen aan met ‘kinderen’. Daar wordt een ander woord gebruikt. Het is liefdevol bedoeld en betekent dat Jezus zijn leerlingen beschouwt als de kinderen die Hij in de geest heeft voortgebracht. Vergelijkbaar met de wijze waarop wij spreken over onze kinderen, ook al zijn ze al lang volwassen.

ZOEKEN NAAR BETEKENIS Het is niet voldoende om de tekst te lezen en de woorden te begrijpen. We moeten niet te snel denken dat we het wel weten. Dan kan de tekst niet in vrijheid tot ons spreken. Schrift lezen is altijd zoeken naar betekenis. Onvermijdelijk lezen we daarbij met de ogen van onze tijd. En we lezen als gelovige mensen. Om het met Augustinus te zeggen: “We lezen uit geloof om tot meer geloof te komen en te groeien in liefde. Zonder geloof heeft de Schrift geen betekenis voor ons”. De woorden van Jezus bij Marcus en Matteüs zijn gericht tot de leerlingen. Ook al worden de kinderen in het midden gezet, het gaat niet om hen. Zij dienen als voorbeeld. Om de leerlingen iets te leren. Daarvoor is het wel van belang te weten wat de plaats is van kinderen. Dat dat nog niet zo eenvoudig is, mag blijken uit onze eigen ervaring. Vijftig, zestig jaar geleden werd heel anders naar kinderen geke-

ken dan nu. En zij worden nu anders behandeld dan toen.

DICHT BIJ HET RIJK DER HEMELN In de oudheid bestaat er niet zoiets als inspraak, onderhandelen en rechten van het kind. Kinderen vallen volledig onder het gezag van de vader als hoofd van het huis, net zoals allen die tot het huishouden behoren. Maar juist omdat zij rechteloos zijn, verdienen zij des te meer bescherming en telt een vergriep tegen hen zwaar. In religieuze zin zijn zij zonder zonde, kunnen in feite niet zondigen, aangezien zij niet zelfstandig kunnen handelen en geen religieuze verantwoordelijkheid dragen. Zo zijn zij het beeld van een zondeloze staat. Hoe jonger zij zijn, hoe meer dit alles geldt. In die zin staan zij dicht bij het rijk der hemelen.

‘Herstel van onze oorspronkelijke heelheid’

Zij zijn minder geneigd zich op de voorgrond te plaatsen en meer bereid te gehoorzamen aan gezag. Zij hebben immers geen macht en geen aanzien en door hun afhankelijkheid zijn zij vanzelfsprekend ook meer genoodzaakt om te gehoorzamen. Zij zijn als het ware op een natuurlijke manier dragers van de kwaliteit van het rijk van God en roepen die kwaliteit op bij anderen.

RIVALITEIT Bij Matteüs staat het vers in het teken van de vraag van de leerlingen wie de grootste is in het rijk der hemelen. We zijn bekend met een zekere rivaliteit tussen de leerlingen. We weten van discussies over religieuze verdienste met leden van andere groeperingen, met name de Farizeeën en Sadduceeën. Er zijn altijd wel mensen die zich belangrijker vinden dan anderen, ook onder de leerlingen en volgelingen van Jezus. Tegen dezen zegt

Jezus: “Wanneer jullie je niet bekeren en worden als kinderen, komen jullie het koninkrijk der hemelen niet binnen”. Wanneer we onszelf te belangrijk vinden en te vol zijn van onszelf, is er eenvoudigweg geen ruimte voor God. We kunnen het rijk niet bemeesteren, alleen ontvangen, zoals kinderen ontvangen van wie voor hen verantwoordelijk zijn. Hierna zegt Jezus nog dat wie één van dezen ontvangt in zijn naam hem ontvangt. En als we Jezus ontvangen met de openheid van een kind, ontvangen we ook het rijk der hemelen.

ONNOZELE WEZENTJES? Bij Marcus staat het vers in een wat andere context. De leerlingen proberen te verhinderen dat kinderen bij Jezus gebracht worden. Kennelijk vinden zij dat de meester niet lastiggevalen mag worden door die ‘onnozele wezentjes’. Maar juist zij worden dragers van het koninkrijk genoemd. Er is in hen geen bedrog, geen dubbele bodem, één als zij op jonge leeftijd zijn in spreken, denken en handelen. “Wie het koninkrijk van God niet ontvangt als een kind, zal er zeker niet binnengaan”, klinkt het. Meteen daarna staat het verhaal van de zogenoemde rijke jongeling. Hij is allang geen kind meer en heeft veel bezit. Hij voldoet nauwgezet aan zijn religieuze verplichtingen, maar is te gehecht aan de wereld. Hij kan de radicaliteit van het Godsrijk niet aan. Hij loopt vast op zijn bezit, als een zwaarbeladen schip op een zandbank. Hij is

niet in staat om zich als een kind geheel en zonder voorbehoud toe te vertrouwen aan de Ander.

WAT BETEKENT HET VOOR ONS? Ook wij zijn geen kinderen meer en ook wij zijn, ieder op onze eigen manier, belast met de bagage van ons bestaan. We kunnen de klok niet terugzetten, onze levensgeschiedenis niet ongedaan maken. Wat een kind in zijn onmiddellijkheid is, moet opnieuw verworven worden. We zijn allang niet meer zondeloos, maar we kunnen wel proberen om niet in ons falen te blijven steken. God houdt ons er niet in gevangen en dat zouden wij zelf ook niet moeten doen. We kunnen iets van een onbevangen vertrouwen terugvinden in het geloof dat God, ons aller Vader/Moeder, ons blijft liefhebben als de ouder die zijn kind niet laat vallen. We kunnen in onszelf ruimte scheppen om gehoor te geven aan de Ander en vol overgave de weg te gaan van het koninkrijk waarin we zo graag geloven. Wanneer we onszelf de gelegenheid geven te ontdekken dat gehoorzamen aan Gods bedoeling niets anders is dan gehoor geven aan wat we zelf ook verlangen.

Misschien leren we wel om met Johannes de Doper met betrekking tot Jezus te zeggen (Johannes 3,30): “Hij moet groter worden en ik kleiner”. De weg terug kunnen we niet gaan, we kunnen niet opnieuw geboren worden in fysieke zin (zie Johannes 3,1-7). Wel kunnen we nieuwe mensen worden naar de geest. Er is altijd openheid naar bekering en naar herstel van onze oorspronkelijke heerlijkheid. De heerlijkheid die we, hoe kort ook, als kind hebben ervaren en waarvan we diep in ons bewustzijn weet hebben. Daarin liggen voor ons de kansen om, zelfs getekend door het kruis dat we dragen, als een kind te worden en het koninkrijk van God binnen te gaan. ●

Landkamp en ZAK

“DE LEUKSTE WEEK VAN HET JAAR”

Oud-katholieke jeugdkampen: voor sommigen iets om een heel jaar naar uit te kijken, voor anderen, met name volwassenen die later oud-katholiek zijn geworden en voor mensen zonder kinderen, een onbekende wereld. Drie kampeiders, Pieter Ruys, Sabine de Rijk en Helène Blok, tevens bestuursleden van de jeugdkampen, laten hun zaklamp schijnen over deze unieke traditie voor kinderen, pubers en jongeren.

MARIEKE RIDDER

Pieter (20) is student technische informatica. Hij is twee keer als leider mee geweest met een jeugdkamp, evenals als Sabine (20), studente milieuwetenschappen. Beiden zijn lid en misdienaar van de parochie Utrecht. Helène (25) studeert werktuigbouwkunde en was toen zij nog thuis woonde misdienaar in Alkmaar.

HOE WORD JE KAMPEIDER? Helène: “Meestal zijn de leiders kampkinderen, die doorstromen na hun achttiende. Je weet wat je zelf leuk vond aan spellen en speurtochten, en wat minder aansloeg.” Pieter: “Het is gebruikelijk dat je eerst twee jaar het Landkamp leidt, voor kinderen tussen acht en veertien jaar. Daarna kun je leider worden van het ZAK, het zomeractiviteitenkamp, voor kinderen van veertien tot en met achttien. Er is ook een zeilkamp, voor achttien plus, maar dat wordt door enkele van de deelnemers zelf georganiseerd.” Sabine: “Voor een geslaagd kamp komt best veel kijken: we hebben drie voorbereidingsweekenden, een evaluatieweekend en jaarlijks vier vergaderingen.” Toch vindt Helène het een relatief kleine moeite voor iets wat haar veel plezier geeft: “Er is een arsenaal aan spellen, materiaal en draai-boeken. Dat scheelt werk. En het is vooral heel leuk.”

EEN GOED GEVOEL HEB IK, ALS KINDEREN OF JONGEREN NA AFLOOP VAN EEN KAMP....

Sabine: "... veel nieuwe vrienden hebben gekregen en met heel veel verhalen naar huis gaan."

Helène: "... hun ouders weer zien en dan heel enthousiast tegen hen praten over wat ze allemaal hebben gedaan. Dat zeggen ze niet op die manier tegen ons. Het is heel leuk om daarbij te staan, omdat je dan merkt hoe goed het is gevallen."

Pieter: "... helemaal op zijn! Een succesvol kamp is het als kinderen na afloop doodmoe, maar met een lachend gezicht naar huis gaan. Dan heb je echt een topkamp gedraaid."

WAT IS DE DOELSTELLING? Sabine: "De kampen zijn 88 jaar geleden opgericht om oud-katholieke kinderen uit arbeidersfamilies een week vakantie te bieden. Tegenwoordig is er minder armoede en zijn de kinderen niet meer allemaal oud-katholiek. Maar er is wel een subsidie voor ouders die het niet of niet helemaal kunnen betalen." Sabine: "Kinderen een week van plezier bieden, een uitlaatklep bieden, blijft het belangrijkste doel." Pieter: "Het oud-katholieke is soms lastig uit te leggen. Het is opgezet vanuit de kerk. Maar het is niet zo kerkelijk als sommige mensen denken. Je kunt zeggen dat het iets extra's is, wat als een draad door het kamp loopt." Sabine vult aan: "De basis is oud-katholiek en christelijk, we hebben elementen die ons onderscheiden van gewone zomerkampen. Maar we staan open voor iedereen."

Pieter: "We bidden altijd voor en na het eten: simpele, mooie gebeden." Sabine: "En we hebben ook altijd een middag die een oud-katholiek accent heeft, waarin meestal een jongerenpastor komt. Je moet dat zien als een leuke, levensbeschouwelijke activiteit." Helène: "Het is belangrijk dat we dat blijven doen, dat bevalt altijd heel goed. Het is mooi de kinderen mee te nemen in een Bijbelverhaal door een

spelvorm. Dit jaar maakten zij kaarsjes en spraken zij over elkaars gevoelens. De kinderen vonden dat fijn en mooi, dat merkte je." Sabine: "We doen dit expres nooit aan het begin van de week, maar pas als we al wat langer bij elkaar zijn. Dan merk je dat zij zich heel erg openstellen en graag willen praten." Helène: "Bij andere soorten kampen heb je dat helemaal niet. Ik denk dat het een hele mooie toevoeging is. Terwijl het, als je een hele week of een hele dag met dit soort the-

ma's zou vullen, teveel zou zijn. Je moet daar de balans in vinden."

HIEROP BEN IK TROTS... Pieter: "Ik ben trots op het feit dat we deze zomer, ondanks de onzekerheid vanwege corona, toch twee kampen hebben neergezet. We hebben er veel over gepraat, over wat we konden en wilden. Het was heel gaaf dat de leiding bijna unaniem zei: 'Als we het kunnen, ben ik er bij!' Dat iedereen er honderd procent achter stond: dat

zegt iets over ons." Sabine: "Daar ben ik het helemaal mee eens. Ik ben er ook trots op, dat we ieder jaar die kinderen zo blij naar huis kunnen laten gaan. En dat we het vertrouwen krijgen van de ouders die hun kind met ons mee laten gaan. Zeker de jongsten, van acht jaar, zijn nog heel klein. Soms zijn ze bang in het donker, of plassen ze nog in bed. Ik vind het top dat wij zulke situaties oplossen en dat de kinderen een geweldige week hebben. Daar ben ik echt trots op." Helène: "Het geeft mij een goed gevoel dat de kinderen elk jaar terug willen komen. Dat er een fanpagina is gemaakt op Instagram en Facebook, door de kinderen zelf!"

WAT WAS JULIE THEMA? Pieter: "Dit jaar was dat 'TV, Netflix en series'. We hadden bijvoorbeeld iets rond de Lama's, waarbij de kinderen een thema moesten uitbeelden en moesten improviseren. We hadden ook een spel rond Expeditie Robinson." Helène vult aan: "We deden ook iets rond 'Ik hou van Holland.' En elke avond hadden we Shownieuws. Ik kwam dan verkleed op en bracht de nieuwtjes van de dag en het weerbericht." Sabine: "Bij het sportnieuws noemden we de uitslagen en de winnaars van de spelen van die dag." Pieter: "Bij het ZAK, voor oudere kinderen, gaat het meer om de sportieve en spannende activiteiten dan om het thema eromheen. Die activiteiten vinden sommige kinderen eerst spannend, maar door het sterke groepsgevoel, helpen de ze elkaar er doorheen." Helène: "Als leiding letten we daarop. We maken onderscheid: de dropping voor de oudere kinderen gaat een stuk verder weg dan die voor de jongere. Zelf vond ik het survivals, een parcours waarbij je over allerlei hindernissen moet zien te komen, de eerste keer doodeng. Maar niemand dwingt je. De leiding doet het een keer voor en laat zien dat het veilig is. En inderdaad, het groepsgevoel helpt. Iedereen is gewoon heel lief."

WAT WETEN MENSEN WAARSCHIJNLIJK NIET VAN DE KAMPEN? Sabine: "Het is gewoon het hoogtepunt van het jaar! Kinderen kijken hier het hele jaar naar uit. Als kind wil je een tent bouwen in de kamer, en daar met al je vriendinnetjes in slapen. Dat kan bij ons. Het is iets unieks, niet vergelijkbaar met een schoolkamp." Pieter: "Ze kijken ernaar uit om gewoon lekker los te gaan, gekke dingen te doen. Je hoeft niet super stoer te doen, je kunt gewoon jezelf zijn, want je ziet de anderen maar één keer per jaar. Dat is voor die kids heel fijn. Ze zijn helemaal vrij." Sabine, lachend: "Het ultieme doel is de laatste nacht wakker te blijven, maar dat is nog nooit iemand gelukt! We hebben twee nachtwachten, die erop letten dat iedereen in de eigen tent blijft. Vanuit de keuken tent kijken we met een zaklamp of er nog beweging is."

WAT KAN DE KERK BETER DOEN VOOR KINDEREN EN VOOR JONGEREN? Pieter: "Ik vind de mis behoorlijk lang duren voor jongeren. Anderhalf uur! Wanneer dat de helft korter zou zijn en je kunt daarna een half uur bijkletsen, zou het voor jongeren veel aantrekkelijker zijn, dan de superstrakke en uitgerekte vorm die het nu heeft. Veel tradities horen erbij, maar het kan wat moderner." Sabine: "Wat informeler." Pieter: 'Neem de voorbeden. Dat is op zich superprachtig. Maar dat gaat nu heel langzaam en rustig, met een lied dat iedere keer herhaald moet worden. Je valt bijna in slaap." Sabine: "Vijf voorbeden zijn genoeg, het hoeven er geen twaalf te zijn! Ik vind de mis wel fijn als ik er ben. Maar met een half uur korter heb ik helemaal geen probleem! Waar ik ook aan denk: voor oudere jongeren is er niet zoveel. Er is een studentenpraatgroep, maar die is altijd heel serieus. Ik mis daar de luchtige ontmoeting. Er valt een gat in het aanbod." Helène: "Ik ben opgegroeid met de kerk, mijn ouders zijn heel actief, ik ben misdienaar

geweest, ik heb lering gehad. Wat ik fijn vind aan de kerk is de saamhorigheid, dat iedereen elkaar kent en lief is en verhalen en problemen deelt. Dat je zondag samenkomt vond ik heel mooi. Maar wat voor jongeren wordt georganiseerd, heeft vaak een 'lading' en als jongere heb je vaak vragen, weet je nog niet of je überhaupt in God gelooft of niet. Dat maakt het soms lastig."

IS HET BELANGRIJK DAT KAMPLEIDING KERKELIJK BETROKKEN IS? Sabine: "Wij zijn met zijn drieën best kerkelijk betrokken, maar we hebben ook kampeiders die dat minder zijn, die wel door hun ouders zo zijn opgevoed, maar niet meer naar de kerk gaan. Voor hen is de afstand een stuk groter. Voor de kampen is dat geen probleem." Helène: "Inderdaad. Zelf ga ik ook niet meer naar de kerk, maar het is mijn opvoeding geweest en die vind ik waardevol." Pieter: "Ik denk dat het niet zo belangrijk is dat de leiding een oud-katholieke achtergrond heeft, maar wel dat de kampen die blijven behouden. Zolang voor iedereen maar duidelijk is dat dat een deel van de 'message' is die met de kampen wordt meegegeven, denk ik dat het heel goed kan." ●

OPROEP

VOLGEND JAAR ZIJN DE KAMPEN IN BELGIË. WE ZOEKEN EEN VRACHTWAGEN OF GROTE AANHANGER VAN ONGEVEER 50 M3 EN EEN CHAUFFEUR OM HET MATERIAAL TE VERVOEREN. HET GAAT OM TIEN GROTE TENTEN, KOELKASTEN, TAFELS EN BANKEN, DUS EEN BUSJE VOLSTAAT NIET! WIE HEEFT EEN TIP?

KINDERKERK EN MISDIENEN IN AMERSFOORT

Over ingroeien en plezier

“Wat wij willen? Kinderen op zo’n manier het geloof bijbrengen dat het fijn voor ze is.” Ingrid van Emmerik van de Amersfoortse kinderkerk is helder. En achter wat ze zegt zit teamwork en creatief pedagogisch denken. Allan Cramer doet naast zijn baan “allerlei leuke dingen voor de kerk.” De meeste voldoening vindt hij in het begeleiden van de acolieten en de drie jonge misdienaars. We interviewen twee actieve Amersfoortse parochianen over hun enthousiasme om kinderen in de kerk hun plek te laten vinden.

JURY SMIT EN MARIEKE RIDDER

Ingrid van Emmerik vertelt over de kinderkerkactiviteit

Ingrid van Emmerik: “Het is heerlijk om met kinderen te werken.”

In tijden die niet door Corona bepaald worden, gaan elke twee weken gaan zo’n zes tot acht kinderen van tussen de vier en de acht jaar met Ingrid van Emmerik, Marta Schouten, Toos Reijne, Martine Timmer en Marjolijn Runhaar mee uit de mis in de Amersfoortse Joriskerk. Naar de Joriszal? Of lekker naar buiten bij mooi weer? Het kan allemaal. Ze lachen, ze spelen, en om het in pedagogische termen te zeggen, het aanbod wordt aan hen aangepast. “We gaan weg vóór de eerste lezing. Dan beginnen we met een ritueel moment: dit bestaat onder andere uit het Onze Vader. Daarna gaan we tekenen, creatief knutselen, of wat dan ook. Daarbij komt altijd de liturgische kleur van die dag terug. Of leeftijdsverschillen een probleem zijn? Die vangen we op door de oudere kinderen te vragen om de jongere te helpen, soms splitsen we de groep ook even op. We keren terug in de kerk voor de communie, het maakt niet uit of de kinderen hun eerste communie al hebben

gedaan. Als dat niet zo is, krijgen ze gewoon een kruisje. We vinden het belangrijk dat ze het ritueel vroeg meekrijgen.”

HIER LIGT MIJN PASSIE Zelf is ze al van kindsbeen af lid van de Amersfoortse parochie. “Ik ben daar eigenlijk altijd met veel plezier actief geweest. Ik begon als misdienaar. Daarna deed ik veel jeugdwerk, daar ligt ook mijn passie. En als je zelf kinderen krijgt, dan is het niet meer dan logisch dat je ook de kinderkerk gaat doen. Het is heerlijk om met kinderen te werken. Ze reageren heel primair, ze zijn heel direct. Soms denk ik wel eens dat we als volwassenen veel van ze kunnen leren. “*Indien Gij niet wordt als kinderen?*” “Inderdaad.” De kinderkerk lijkt dan ook in het teken te staan van bevattelijk omgaan met eerbiedwaardige teksten en riten. “Speelsheid is daarbij voor ons heel belangrijk. De kinderen krijgen in principe hetzelfde Bijbelverhaal als de andere kerkgangers, maar dan uit de kinderbijbel. Daarbij kijken we niet alleen naar het verhaal zelf, maar ook naar de laag daar-

‘We maken er een feestje van’

onder. Zo willen we ze iets meegeven. Waar nodig maken we gebruik van methodes als ‘Bonnefooi’, of ‘De Sleutel’. Soms kan het zijn dat teksten voor wat hoofdbrekens zorgen, omdat ze te lastig zijn voor kinderen. Als dat zo is gebruiken we ze gewoon even niet. Om ervoor te zorgen dat de kinderen betrokken blijven bij de mis, verzorgen we naast de kinderkerk drie keer per jaar ‘diensten voor Jong en Oud’. Dat zijn gewone eucharistievieringen, maar dan ingevuld door kinderen, bijvoorbeeld met een toneelstukje, en met een preek die de pastoor speciaal voor kinderen maakt.

INGROEIEN Wat is de meest ideale leeftijd voor kinderen in de kinderkerk? “Vanaf een jaar of vier (baby’s en peuters zijn ook welkom), afhankelijk van het kind. En vanaf ongeveer hun tiende jaar kunnen ze dan misdienaar worden. Dat gaat steeds in overleg met de ouders, de pastoor en de begeleiding van de misdienaars.” Voel je op zo’n moment niet net als de trainer van Ajax, wanneer Barcelona en Juventus komen winkelen? Lachend: “Nee

hoor, helemaal niet. Het gaat ons om de ontwikkeling van de kinderen, ze krijgen dan meer verantwoordelijkheden. Bovendien vond ik het zelf ook altijd erg leuk om misdienaar te zijn en actief mee te kunnen helpen in de kerk. Ik denk dan ook dat je als misdienaar een mooie basis kunt leggen voor verdere activiteit in de kerk, als tiener. Daarom hebben we nu ook een speciale groep voor jongeren vanaf de basisschool. Vaak worstelen die met motivatieproblemen, maar volgens mij is er een mooie taak voor hen weggelegd. Ze kunnen bijvoorbeeld liturgisch actief zijn, als lector, of bij het lezen van de voorbeden. Zo betrek je hen veel meer bij de viering dan nu gebeurt. Nu hoor je vaak dat ze het op die leeftijd misschien even moeilijk hebben, maar dat ze wel weer terugkomen. Is het niet veel beter als ze gewoon blijven?” Hoe kun je nu het beste de kinderen laten ingroeien in de kerk? “Het allerbelangrijkste is dat ze daar een plek hebben. Dat begint met de kinderkerk en gaat door met het misdienaar zijn. Daarbij houd je steeds rekening met de ontwikkeling van het kind. In de kinderkerk pas je het aanbod aan, maar geleidelijk krijgt datzelfde kind steeds meer verantwoordelijkheid. Het groeit het als het ware vanzelf naar meer volwassen taken.”

Allan Cramer: “Misdienen is een feest”

Allan vertelt waar zijn enthousiasme voor het begeleiden van misdienaars vandaan komt. “Ik ben rooms-katholiek opgegroeid. Hoewel ik heel graag misdienaar wilde zijn, werd ik dat als kind door omstandigheden niet. Maar ik keek altijd heel goed naar wat er gebeurde op het altaar. Zes jaar lang was ik als broeder in de Sint Willibrordsabdij tot mijn vreugde bijna dagelijks acoliet. In mijn rol hoop ik dat jongens en meisjes er warm voor lopen. Gelukkig melden zij zichzelf aan. ‘Ik wil graag misdienaar worden,’ zeggen zij dan na de viering. Dan zeg ik: ‘Dat is fijn. En dat betekent dus vaker naar de kerk komen!’”

LEREN VIEREN Hoe leren kinderen wat zij moeten doen? “Ze leren al doende, maar ik vind het belangrijk om steeds uit te leggen waarom ze dingen doen. Ik vertel hen dat het kleedje onder de kelk en de pateen een corporale is, waarom het negen vakjes heeft en dat je er een kruisvorm in kunt zien. Ik leg ook uit dat ze dit werk niet doen voor zichzelf. Zij doen het voor de priester, voor de mensen in de kerk, en voor God. Als ze beginnen krijgen ze alle aandacht. Daarna komt er een moment dat alles heel gewoon is. Dan zie ik hen onder-

uit zakken en zijn ze niet meer alert. Dan vraag ik: ‘Weet je nog waarvoor je het ook alweer doet, waarom je graag misdienaar wilde zijn?’ Eigenlijk begint het dan pas. Het moet geen gewoonte, geen sleur worden. Nee, je mag weer dienen, en we maken er een feestje van. Want voor mij is de eucharistie een feest.”

TAKEN EN AANDACHT “Toen ik begon werd er niet gebeld, was er weinig wierook. Toen ik hoofdacoliet werd, vroeg ik om meer taken voor de misdienaars. Omdat het leuk is voor hen. Nu is er vaker wierook en dragen we iedere zondag het processiekruis naar binnen. We doen steeds iets meer. Soms vindt men iets niet meer van deze tijd, maar gelukkig heb ik een stem in de werkgroep liturgie. ‘Alles wat we doen heeft een doel’, zeg ik tegen de kinderen.” Anders heeft het ook geen zin om hier te gaan staan. We doen het uit respect en eerbied, om de viering luister bij te zetten. Het draagt bij aan de schoonheid van de liturgie.”

Waarom is het belangrijk om misdienaar te zijn? “Misdienaars zijn de hele viering aanwezig. Als kind begrijp je heel veel niet. Maar na verloop van tijd valt het kwartje. Zij stellen soms zachtjes vragen, die ik probeer te beantwoorden. Kinderen gaan anders in het leven staan, doordat ze met respect en eerbied dienen. Ze leren aandacht te hebben voor wat zij doen, tijdens de viering en daarbuiten. Ik ben druk bezig op het altaar, zie alles wat gebeurt. Bij hangen of gapen zonder hand voor de mond, reageer ik meteen. Niet op een vervelende manier, maar ik zeg wel: ‘Doe het een volgende keer even anders. Want de hele kerk ziet je gapen of in je neus pulken...’ Ik ben dus ook aan het opvoeden. Sommige ouders vinden dat het nog strenger mag. Anderen zeggen: ‘Maar hij doet zo zijn best...’ Dan zeg ik: ‘Ja, natuurlijk! Maar hij gaat nog veel meer zijn best doen!’ De kinderen pikken het dat ik streng ben. Ik ben duidelijk en consequent. Ik denk dat ik ook aardig ben en ik vind hen capabel. Dat waarderen kinderen.”

Allan Cramer met acolieten en misdienaar

EEN ANDERE BENADERING In de kinderkerk hoeven kinderen niet in de kerk te blijven. Ze mogen lachen en spelen en het aanbod wordt aan hen aangepast. Voor de jonge misdienaars geldt het omgekeerde: zij vervullen een serieuze rol. Niets wordt aangepast en ze moeten stil zitten tijdens de preek. Hoe kijkt Allan naar dat verschil?

“Misdienaars maken veel vaker een gewone kerkdienst mee. Voor andere kinderen blijft die vreemd. Zij komen soms alleen naar aangepaste kerkdiensten, bijvoorbeeld de mis van kerstochtend. Zo houd je sommige ouders en kinderen in de kerk. Maar: in de klassieke missen van kerstnacht en Pasen zijn mijn kinderen er gewoon bij! Het is fijn als in de preek rekening met hen wordt gehouden, maar kinderen kunnen zich heel goed aanpassen aan een volwassen liturgie. De eeuwenoude, vaste gedeelten leren kinderen het snelst als ze in de kerk zitten, in plaats van in de kinderkerk. Misdienaars begrijpen de liturgie na verloop van tijd en kennen gebeden en de geloofsbelijdenis uit hun hoofd. Daar word ik ontzettend blij van.” ●

Kind in de kerk

HOE IS HET VOOR IEDEREEN ‘LEUK’?

Kind in de kerk, ik vind het een heikel onderwerp – ik ben er eerlijk over. Het is zo’n onderwerp waaraan je je als niet meer zo jonge, kinderloze en niet heteroseksuele pastoor snel de vingers brandt. Want: “Wat weet jij ervan?” Zo hoor ik mensen al zeggen. En inderdaad, mijn gedachten zijn gebaseerd op mijn eigen leven en de ervaringen die ik in de kerk als pastoor en kerkganger heb meegemaakt. En tegelijk is het thema ‘kind in de kerk’ ook beladen; al te snel denken we in de parochies dat we, als het niet ‘leuk’ is voor de kinderen, zeker zullen uitsterven. Dan spreek je er al niet meer lichtvoetig over. Wie wil immers niet ook in de toekomst nog kerk zijn?

ROBERT FREDE

Toen ik in 1985 in Utrecht theologie was gaan studeren, voelde mijn grootmoeder zich af en toe geroepen om haar eigen observaties en herinneringen aan en met de kerk met mij te delen. En dan zei ze soms, als ze over de dienst van de zondag ervoor vertelde: “Toen ik klein was kon je een klap van je moeder krijgen als je niet stil zat tijdens de dienst en was je al héél blij met een kleurenplaatje. Maar nú, de laatste zondagen, het is één al kinderdienst – en ik ben

De pastoor op zijn hurken

toch nog niet weer kinds!” Het is een treffend onder woorden gebracht dilemma. Daar komt dan nog bij, dat ik zelf óók niet alleen maar fijne herinneringen heb aan diensten waarin een ‘gesprekje’ met de kinderen gevoerd werd. Vaak voor het aangezicht van de hele gemeen-

te, waarin je dan nauwelijks iets durfde of wilde zeggen. De pastoor, een wat oudere statige man, op zijn hurken: ik denk niet dat ik me daar nu erg gezien voelde in mijn eigenheid als kind of dat dat veel aan mijn latere kerkgang of mijn priesterroeping heeft bijgedragen. En dat terwijl de ouders en anderen het allemaal met oprechte overgave en inzet voorbereidden. Daar schortte het dus echt niet aan – en dat is ook nu nog niet het probleem.

WAT IS BELANGRIJK? Waarom is het belangrijk dat er de juiste aandacht voor kinderen in de kerk is? Het is mijn overtuiging dat we allen samen rondom het woord en de tafel van de Heer staan. Nu. Dat is van wezenlijk belang. En daarom is het belangrijk dat er ook voor iedereen nú iets te beleven is. Voor kinderen, voor jongeren en ook voor de ouderen. Zo is het voor iedereen ‘leuk’. Ik heb helaas niet de oplossing voor de vraag wat we dan precies voor kinderen in de kerk zouden moeten doen. Als er meer kinderen in de parochie en regelmatig in de viering zijn, is er natuurlijk de mogelijkheid tot kinderkerk, met eigen passende activiteiten. Maar dat is niet overal mogelijk. In Haarlem in ieder geval niet alle zondagen. Het lijkt mij dus zaak om voor de kinderen die er zijn, iets te bedenken wat zij interessant vinden. Zo heb ik kinderen benaderd met de vraag of zij misdienaar wilden zijn, soms maar voor een enkele keer, als zij er zijn. Dan helpen zij bij de viering zonder dat zij verplicht ingeroosterd moeten worden. Dat breekt de viering voor kinderen dan een beetje in stukken. Of samen met de kinderkerk de voorbeden doen, voor dingen bidden die voor een kind op dat moment belangrijk zijn. En ook dat maar af en toe.

TRADITIES ZIJN BELANGRIJK Tegelijk merk ik ook dat het belangrijk is aan tradities vast te houden, bijvoorbeeld door niet te vroeg te vormen. “Als ik het nu niet doe, dan krijg ik ze later er niet meer voor!” “So what!” denk ik dan. Als ze weg willen, doen ze dat ook mét vormsel. Het

is belangrijk dat je merkt dat bij stappen in de kerkelijke deelname, zoals de eerste communie, een bepaalde leeftijd en wat lering horen. Dat maakt het bijzonderder en ook interessanter. Niet alles hoeft meteen. Je wilt als kind ook

Waarom geen leeftijds-grenzen in de kerk?

autorijden en toch moet je achttien zijn voordat het mag. Waarom geen leeftijds grenzen in de kerk? En de taal van de kerk? Dat is een vaak genoemd struikelblok. Ik ben het ermee eens dat we uit moeten kijken dat het Nederlands in onze liturgie niet bevroren raakt. Maar ik herinner mij van mezelf ook, dat ik het spannend vond dat ik de betekenis van woorden soms moest zoeken. Het maakte mij volwassener – en dat wil je als kind óók: groot zijn.

OK IN DE KERK Het zou voor ons allen, voor de kerkgangers op zondag, de parochie als geheel, de pastoor en niet in de laatste plaats voor de kinderen zelf, erg plezierig zijn als we wat meer ontspannen zouden zijn rondom het thema ‘kind in de kerk’. Het zou mooi zijn als je jongvolwassene weet dat het OK was in de kerk. Soms erg leuk, soms ronduit vervelend – en je mocht er ook niet alles (bijvoorbeeld niet hard praten of rondlopen tijdens de viering) maar het was er wel OK. De mensen waren aardig voor me, ze hadden oprechte interesse en ik kon ook eens falen. Dan weet ik de weg misschien ook weer te vinden, later. Om de aardige parochianen van destijds te laten delen in mijn geluk en om door hen opgebeurd te worden als het tegen zit. Om samen met hen weer aan de tafel van de Heer zitten, een beetje zo zoals het thuis kan zijn. Opdat zo’n plek blijft bestaan: dáárom is ‘kind in de kerk’ een belangrijk thema. ●

EEN BESLISSENDE NIEUWE KOERS VAN DE KERK

Biografie over aartsbisschop Glazemaker (1931-2018)

Op 20 januari 2018 overleed de Utrechtse aartsbisschop Antonius Jan Glazemaker. Verrassend snel ligt er nu een biografie, van de hand van de Amersfoortse parochiaan en juriste Lydia Janssen. Het is een boek dat aan de hand van het leven van Teus Glazemaker de ontwikkelingen binnen de Oud-Katholieke Kerk tijdens zijn ambtsperiode belicht. We legden de auteur enkele vragen voor. Zij voegde er zelf nog een paar aan toe en beantwoordde ze allemaal met gedrevenheid en enthousiasme.

MARIEKE RIDDER

Hoe kwam je op het idee om een biografie over Glazemaker te schrijven?

“Al snel nadat ik twaalf jaar geleden toetrad tot de Oud-Katholieke Kerk, viel het me op dat er, zonder veel polarisatie, grote veranderingen in de kerk zijn doorgevoerd tussen 1980 en 2000. Het meest in het oog springt de toelating van vrouwen tot het ambt, maar in die periode werd onder meer ook al het liturgisch materiaal opnieuw geordend, geactualiseerd en aangevuld,

Lydia Janssen

kreeg het Collegiaal Bestuur vorm en werd het inzegenen van een tweede huwelijk na echtscheiding mogelijk. Ik vroeg me af of die soepele invoering van vernieuwingen kon worden verklaard door de episcopaal-synodale bestuursstructuur van onze kerk. Toen ik daarover na liep te denken, werd mijn aandacht gevestigd op Antonius Jan Glazemaker, die van 1982 tot 2000 aartsbisschop was. Zo ontstond het idee om via

een biografie over hem de recente geschiedenis van de kerk te beschrijven en uit te zoeken hoe het zat met de besluitvorming over al die ingewikkelde zaken.”

Wat heeft je verrast in je onderzoek?

“Ik heb mijn beeld van Glazemaker tijdens het onderzoek enige keren moeten bijstellen. Aanvankelijk had ik de indruk van een sterke leider die, weliswaar met groot draagvlak in de kerk, hoogstpersoonlijk die vernieuwingen had bedacht en doorgevoerd. Halverwege het onderzoek leek Glazemaker me eerder een goede procesbegeleider, die niet zozeer inhoudelijk leiding gaf, maar vooral inzette op consensus en

harmonie. Nu het onderzoek is afgerond, moet ik dat beeld toch weer aanvullen. Glazemaker was inderdaad uit op consensus en draagvlak, maar hij gaf ook inhoudelijk leiding. Hij deed dat alleen op een wat andere wijze dan men van zijn voorgangers gewend was.”

Nu je zijn voorgangers noemt, Marinus Kok heeft (nog) geen biografie en hetzelfde geldt voor de Haarlemse bisschop Geert van Kleef. Waarom Glazemaker?

“Mijn keuze voor Glazemaker heeft te maken met de interessante periode waarin hij aartsbisschop was. De keuze voor hem is zeker geen negatief oordeel over Kok of Van Kleef. Zij hebben veel in gang gezet wat later, in de periode van Glazemaker, kon worden afgerond. Laat iedereen vooral de archieven induiken! En denk dan niet alleen aan bisschoppen. Zo vermoed ik, op basis van wat ik in mijn onderzoek ben tegengekomen, dat het leven van Suze van Kleef-Hillesum ook een boeiende biografie oplevert. Zij zette samen met haar man, bisschop Van Kleef, de lectorencursussen op en was actief in de vrouw-en-kerk-beweging, maar evenzeer betrokken bij Vrouwen voor Vrede.”

Vond je het geen waagstuk om zo kort na iemands leven een biografie te schrijven? Kon je kritisch zijn als dat nodig was?

“Ik heb me natuurlijk afgevraagd of het niet te vroeg is voor een biografie over Glazemaker,

Aartsbisschop Glazemaker in gesprek met leden van de synode

omdat het nog maar krap drie jaar geleden is dat hij is overleden. Maar de biografie gaat over zijn werkzame leven tot 2000 en dat is alweer twintig jaar geleden. En het grote voordeel van een biografie nú is dat ik nog een aantal tijdgenoten kon spreken, die hun visie op de ontwikkelingen konden geven. Zo heeft het boek ook een enigszins journalistiek karakter gekregen. En er was ook nog wel wat extra afstand, omdat ik zelf – toen nog niet oud-katholiek – niet middenin de processen zat die ik beschrijf in het boek. Bovendien had ik een buitengewoon alerte en kritische begeleidingscommissie, die op allerlei gebied tot steun is geweest, zeker ook bij het formuleren van zorgvuldige conclusies.”

Wat kunnen we van Glazemaker leren?

“De grootste verrassing voor mij is dat Glazemaker meteen al als jong priester in de jaren vijftig zijn ambt, niet alleen in theorie maar ook feitelijk, ten dienste van de gemeente wilde uitoefenen. Hij zocht voortdurend de dialoog met de gelovigen en spande zich in om samen tot besluitvorming te komen. Dat was in die tijd bepaald nog geen gemeengoed. Aan die visie

op het ambt heeft hij consequent vastgehouden, ook later als aartsbisschop. Hij hechte zeer aan overleg met en inbreng van de gemeente en van de synode. Niet omdat inspraak geleidelijk aan in de mode kwam, maar vanuit de overtuiging dat alleen zo recht kan worden gedaan aan de roeping van iedere gedoopte. Je zou denken dat in

‘Consensus en draagvlak’

deze visie het ambt van priester en bisschop ‘kleiner’ wordt. Maar dat blijkt bij Glazemaker niet het geval. Juist door zoveel ruimte te bieden en serieus met ieders inbreng aan de slag te gaan, won zijn priester- en bisschopsambt aan gezag en gaven zijn parochies en later de kerk hem de ruimte om, in zijn eigen woorden, ‘een koers uit te zetten’.”

Waarom is het belangrijk voor geïnteresseerden in de OKKN om dit boek te lezen?

“De ontwikkelingen in de tijd van Glazemaker bepalen voor een belangrijk deel hoe de kerk

er nu uit ziet. Alleen daarom al is de biografie interessant, lijkt me. En zijn visie op het ambt, die meteen een visie is op de gemeente, kan ons allemaal aan het denken zetten. Zelf ben ik door mijn onderzoek nog meer gehecht geraakt aan onze episcopaal-synodale structuur. Het is niet zomaar een bestuursstructuur maar een manier van kerk zijn, van geloven.”

Ik begrijp dat jij een fan geweest zou zijn van Glazemaker, als je toen al oud-katholiek was geweest?

“Dat heb ik me de afgelopen jaren vaak afgevraagd en ik twiifel. Glazemaker had de tijd. Wachtte rustig twee jaar met een volgende stap in de besluitvormingsprocedure, als hij vond dat er nog niet voldoende draagvlak was. Achteraf gezien was dat heel verstandig, maar ik zou als ongeduldige gelovige met dat eindeloos wachten tot bijna iedereen binnenboord is, wel veel moeite hebben gehad!” ●

Lydia Janssen, *God is groter dan ons hart. Antonius Jan Glazemaker (1931-2018), aartsbisschop in een tijd van verandering*. KokBoekencentrum (2020).

De Oud-Katholieke Kerk:

VIJFTIG EN HONDERD JAAR GELEDEN

Ons leven wordt op dit moment beheerst door (nieuws over) het coronavirus. Op verschillende wijzen worden we met beperkingen geconfronteerd en zelfs in het kerkelijk leven – waarvan we vaak vinden dat het maar weinig door de actualiteit geraakt kan worden – zijn de gevolgen duidelijk te voelen. Minder mensen in de kerk, toegewezen zitplaatsen (“Dat doen we toch al lang niet meer?” zei een oudere parochiane tegen mij na de dienst), niet zingen tijdens de viering en zelfs – voor oud-katholieken haast ondenkbaar – geen koffie of thee na de dienst. Zoiets hebben we niet eerder meegemaakt. Het is een “historisch gebeuren”, wordt ons regelmatig in de media gemeld, en dat wekt dan het gevoel op dat we ons in een uniek tijdsgewricht bevinden.

ROBERT FREDE

Als kerkhistoricus ben je, als men over een “historisch gebeuren” spreekt, altijd in de verleiding om de geschiedenis in te duiken. Sinds 1885 wordt die in Nederland gevolgd door *De Oud-Katholiek*, een betrouwbare bron voor de waarneming van de oud-katholieke actualiteit. Wat hield de oud-katholieken honderd jaar geleden bezig? En iets recenter: in 1970?

1920: PAUSELIJKE ONFEILBAARHEID In 1920 werd *De Oud-Katholiek* uitgegeven door de vereniging Cor Unum et Anima Una, tegenwoordig nog wel bekend als de mede-uitgever van ons kerkboek. Vijftig jaar eerder, in 1870, was de pauselijke onfeilbaarheid afgekondigd. De Duitstalige oud-katholieke kerken die zich hiervan hadden gedistantieerd, waren geleidelijk aan een kerk op zichzelf geworden, omdat de pauselijke onfeilbaarheid door steeds meer rooms-katholieken als een feit werd gezien en de onrechtvaardigheid van deze pauselijke prentie eigenlijk vooral nog door oud-katholieken en protestanten werd gevoeld. De Duitse oud-katholieke bisschop Georg Moog had in 1920 in een herderlijk schrijven aan de Duitse kerk het eigen standpunt nog eens helder verwoord. In Nederland werd dit herderlijk schrijven in enkele nummers van *De Oud-Katholiek* besproken, helder en duidelijk, maar ook zonder écht enthousiasme. Hoewel de Nederlandse oud-katholieken de standpunten van de Duitstalige deelden, lijkt het er wel op dat er

minder gevoel voor het belang ervan was – in Nederland had de scheiding zich immers al 150 jaar eerder dan in de Duitstalige landen voltrokken.

OVERLIJDEN VAN AARTSBISSCHOP GUL Op 9 februari 1920 was op 72-jarige leeftijd de aartsbisschop van Utrecht, Gerardus Gul, overleden. Sinds 1892 had deze voormalige pastoor van Hilversum de Utrechtse zetel bekleed. Veel was sindsdien veranderd in de oud-katholieke kerken. Terwijl er in het buitenland al gehuwde bisschoppen waren, konden priesters in Neder-

land tot 1922 nog niet trouwen. Een enkeling had daarom de overstap naar de Duitse kerk gemaakt of was van het seminarie vertrokken. Terwijl in het buitenland de synodes een belangrijke rol speelden bij de ontwikkeling van de oud-katholieke kerk, kende men in Nederland in het geheel nog geen synode waarvan leken deel uitmaakten. Dit werd in steeds groeiende mate als gemis ervaren, zeker ook omdat door het algemene kiesrecht voor mannen én vrouwen, dat Nederland sinds 1919, kende er een groter gevoel voor medezeggenschap was ontstaan.

Franciscus Kenninck, die als opvolger van de overleden bisschop op 28 april 1920 tot bisschop gewijd was, stond op een kantelpunt in de oud-katholieke kerkgeschiedenis. 1920 werd het beginjaar van de synode met lekendeelname in onze kerk. *De Oud-Katholiek* plaatste berichten uit Nederlandse parochies, waar voor het eerst synodalen werden gekozen. Het was een mannenaangelegenheid, maar een enkele parochie durfde toch het experiment aan: Haarlem koos mevrouw Sorgdrager-van Thiel tot synodaal afgevaardigde. En ook een ander

“modern” verschijnsel deed zich toen al voor: Krommenie vond niemand bereid zich te laten verkiezen. Vrijwilligersgebrek in 1920? Het kerkblad deed uitgebreid verslag van alle voorbereidingen. Op 28 september 1920 kwam de synode voor de eerste keer bij elkaar in het gebouw Kunsten en Wetenschappen in Utrecht, een plek waar nu nog steeds het Conservatorium gehuisvest is. De eerste synode was zoals veel “eerste bijeenkomsten” zijn. Er moesten veel organisatorische zaken geregeld worden. Er werd een Synodale Raad gekozen en uitvoerig over financiën gesproken. Het geheel stond onder leiding van de aartsbisschop. Dat is nu niet meer denkbaar. De eeuwigheidswaarde, die wij heden ten dage aan onze kerkelijke instituties toekennen, heeft dus dit jaar betrekking op honderd jaar.

1970: OPSCHUDDING In 1970 was er binnen kerk en maatschappij een sterker besef van veranderende tijden dan vijftig jaar eerder. Ook in dat jaar vond er een wisseling op de aartsbischoppelijke zetel in Utrecht plaats: Marinus Kok, bisschop-coadjutor en pastoor in Den Haag, nam het bestuur over van Andreas Rinkel, die sinds 1937 het bisdom Utrecht had bestuurd. Rinkel had in zijn tijd veel aan de vernieuwing van onze kerk bijgedragen en zich na 1945 samen met de Zwitserse bisschop Urs Küry ingespannen om de verhoudingen met de Duitse en Oostenrijkse kerk te herstellen en een weg de zoeken in de nieuwe tegenstelling tussen Oost en West. Nu was het tijd voor verandering. Dat werd ook binnen de West-Europese oud-katholieke kerken gevoeld. *De Oud-Katholiek* gaf veel ruimte aan het in dat jaar in Bonn gehouden twintigste Internationale Oud-Katholieke Congres. “Eenheid in Christus” was het thema van het, volgens de verslagen, door een ongekend groot aantal oud-katholieken bijgewoonde congres. De kerk was dus blijkens de belangstelling springlevend, van kerkverlating was nog nauwelijks sprake.

Wél werd duidelijk dat de verwachtingen van de organisatie en de deelnemers minder goed matchten dan bij de voorbereiding leek. Enerzijds was er een behoorlijk traditioneel vormgegeven congres met een stevig openingsreferaat over leven en werk van Ignaz von Döllinger, waren er aardige woorden uit de oecumene, recepties, een uitstapje op de Rijn en een groot aantal kerkdiensten. Anderzijds waren er meer jongeren dan verwacht en die bleken met hun lange haren, fleurige kleding en dan ook nog eens op blote voeten voor de nodige opschudding te zorgen. De veranderingen van de late jaren zestig kwamen onze kerk binnen. *De Oud-Katholiek* schreef met grote welwillendheid over de wensen van de jongeren, wellicht omdat men daar in Nederland al wat aan gewend was. Het verlangen van de jongeren naar een opener vizier richting wereld, naar een gesprek over wereldvrede en over de ongelijk verdeelde rijkdommen werd oprecht gevonden. Tegelijkertijd was de redactie van het blad ook voorzichtig. Terwijl we op de foto’s alleen bisschoppen en andere geestelijken met ernstige gezichten zien, werden uit de parochiebladen opbouwend-kritische berichten over het congres overgenomen. Er broeide iets onder het oppervlak. De lekendeelnemers zochten naar een duidelijkere aansluiting bij de tegenwoordige tijd, naar meer gespreksmomenten en minder representatieve bijeenkomsten. De kerken moesten elkaar meer tegenkomen in het dagelijks leven, niet alleen maar in officiële documenten.

Vijftig jaar later moeten we over sommige kritische punten van destijds glimlachen en weten we helaas ook dat niet alle hooggespannen verwachtingen van toen zijn uitgekomen. In 2020, precies honderd jaar na het overlijden van Gul en de verkiezing van Kenninck, trad de aartsbisschop af en werd er een nieuwe verkozen: Bernd Wallet. Alleen zal hij niet meer in dit jaar worden gewijd door de maatregelen genomen omwille van het coronavirus. Historische tijden. De toekomst zal uitwijzen welke kant zij ons opduwen. ●

oud-katholieke geloofsopvoeding

Hoe beleef je kerk en geloofsopvoeding als kind? En hoe hebben die je leven als lid van onze kerk verder beïnvloed? Menno Adelaar, Trudie Smit en Edward Smit vertellen over hun jeugdervaringen en wat die met hen deden.

JURY SMIT

Deel zijn van een sociaal systeem. Godservaringen. En soms een enkele 'blooper'. Het leven als kind in de Oud-Katholieke Kerk van vroeger was misschien niet zo tot in details ingevuld als je zou verwachten in de tijd van de verzuiling. De Oud-Katholieke Kerk vormde dan ook geen zuil. Maar voor Menno Adelaar, Trudie Smit en Edward Smit was hun geloofsopvoeding inspirerend genoeg.

MENNO ADELAAR

Menno Adelaar (61) is nu misdienaar in Haarlem. Daarnaast verricht hij de nodige hand- en spandiensten, want in een parochie speelt altijd wel wat. "Dat is voor mij ook genoeg", zegt hij. "Ik zit al in genoeg besturen, en kerkbesturen

zijn niets voor mij." En als je hoort hoe hij het misdienen opvat, begrijp je meteen wat hij bedoelt met "genoeg". Hij ervaart daar vooral "het gevoel van vrede, het gevoel dat alles in orde is, een opgenomen zijn in een hogere werkelijkheid. Je weet tevoren nooit of het komt, maar dan ineens is het er. Het kan zitten in een zonnestraal, in een toon van het orgel, in een blik van iemand."

ERVARING Die ervaring kreeg hij als kind al in een tent in de achtertuin van zijn moeder. Zijn

vader was van de ene op de andere dag weggelopen en ineens voelde hij daar wie zijn echte Vader was. Het werd de opmaat voor een leven waarin geloof en kerk een belangrijke rol spelen. "Bidden aan tafel en voor het slapen gaan, het hoorde er gewoon bij. Ik denk ook met plezier terug aan de kinderkerk, en speciaal aan een kerstspel met veel liedjes, aan mijn moeder die voor de bladmuziek zorgde, en aan pastoor Bergers, die dit alles heel fijn begeleidde. Ik herinner me ook hoe pastoor Roosjen, van wie ik "lering" kreeg, ons meenam naar de bioscoop, naar *Jesus Christ Superstar*, een film die diepe indruk maakte. Of hoe mijn stiefvader mij hielp aan een onderwerp voor een scriptie op school: de tempel van Jeruzalem. Dat was een schot in de roos: ik had veel plezier en haalde een heel mooi cijfer."

Deze stiefvader, pastoor Hans Adelaar, zou belangrijk worden in zijn leven. "We zaten toen in Leiden zonder pastoor. Hij kwam elke week over vanuit Den Haag als pastoor in buitengewone dienst. Gezamenlijk koffiedrinken na de mis was toen nog niet gebruikelijk, en hij ging daarvoor altijd mee naar ons thuis. Mijn moeder en hij vielen op elkaar, kregen een relatie, trouwden, en ik kreeg er een heel fijne stiefvader en vijf broers bij. Hij was erg geliefd: de bisschoppen onthieven hem eerst van zijn taak omdat hij trouwde met een gescheiden vrouw. Beiden werden zelfs voor korte tijd door hem geëxcommuniceerd. Maar daar kwam zoveel protest tegen, ook vanuit de geestelijkheid, dat zijn naam al wel weer snel op het schema van missen stond. Nadien heeft niemand er ooit nog een woord aan vuil gemaakt en wij zijn er niet door uit de kerk gelopen."

AUTOLOZE ZONDAG En zo verhuisde hij naar Den Haag. Als misdienaar ging hij vaak met zijn stiefvader en zijn moeder mee in de auto naar de diverse plaatsen, waar de eerste als een soort "vliegende kiep" de mis opdroeg. "Onderweg repeteerden we de misgezangen.

Ik kan me een keer in het bijzonder herinneren, in de tijd van de autoloze zondagen, in 1974. Mijn stiefvader had ontheffing, we zaten helemaal alleen op de snelweg en daar zaten we dan alle drie te zingen. Dat was voor mij een heel bijzonder moment."

Hij werd dan ook actief: "Later ben ik via een vriendinnetje in het jongerenwerk terecht gekomen. Ik heb heel wat zomerkampen georganiseerd. Misschien heb ik de organisatie ook wel een beetje nieuw leven ingeblazen."

Al met al kijkt hij tevreden terug op een mooie en waardevolle tijd: "Mijn moeder voedde me ermee op dat je geloof centraal staat. Zo draaide mijn opvoeding heel sterk om de kerk. Dat geeft nog steeds een heel sterke band met beiden. En ach, er gaan soms dingen niet zoals je wilt. Maar je blijft je thuis voelen en er blijven altijd dingen te doen. Dat heb ik allemaal meegereggen uit mijn jeugd."

TRUDIE SMIT

Trudie Smit (84) kreeg naar eigen zeggen het oudkatholicisme met de paplepel ingegoten. "Ik ben in de pastorie in Leiden geboren en hoor tot de eerste generatie pastoorskinderen in de Oud-Katholieke Kerk. Mijn ouders trouwden

in 1923, een jaar na de opheffing van het verplichte celibaat, en ik was hun derde kind. Grote pastoorsgezinnen kwamen toen niet voor. De meesten zullen wel aan geboortepanning hebben gedaan. Uit Leiden verhuisden we voor mijn eerste jaar naar Amersfoort, twee jaar later naar Hilversum."

OUDERLIJK HUIS De pastorie van de St. Vituskerk in Hilversum was het epicentrum van een levendige parochie. "Zo hadden we daar telefoon, wat in die tijd niet algemeen was. Mijn vader

zag die vooral als alarmlijn voor parochianen. Die maakten daar ook gebruik van. Zo werd hij op een kerstavond gebeld: een parochiaan was dronken en stond met de gezinskerstboom in de hand te zwaaien... of de pastoor wilde komen. Pa keek op zijn horloge, zag dat het nog kon voor de nachtmis en vertrok ter kalmering. Maar als ik met een vriendinnetje de telefoon wat langer bezet hield, was hij boos. Dat kón niet, stel dat er iemand *bediend* moest worden... Achteraf denk ik dat hij de parochie zag als een bedrijf dat door moest gaan."

Hoe het was, als je vader pastoor was? "Soms wat onwerkelijk. Een voorbeeld: ter communie gaan was iets bijzonders, dat was iets voor Kerstmis en Pasen en sommige feestdagen. Je moest je je dan ook aanmelden de zaterdag tevoren en vertellen wat je bezwaarde. Een biecht? Ja, daar leek het wel een beetje op. Daarna bad je gezamenlijk. Dat was heel apart voor mij, want daar stond mijn vader gewoon voor me. Ik heb er overigens wel een levenslange eerbied voor de eucharistie aan overgehouden."

GELOOFSOPVOEDING En de geloofsopvoeding? "We hadden aparte tafelgebeden voor en na het eten. Het Onze Vader was daar niet voor bedoeld, zo leerde ik. Ik ging eerst naar een protestantse kleuterschool. Ik kan mij de liedjes en de verhalen uit de Bijbel nog goed herinneren. Daarna werd het een openbare lagere school. In het laatste oorlogsjaar werden we voor één ochtend per week op een rooms-katholieke school geplaatst. Daar zagen we beeldjes in nissen, platen aan de wand en fraters met lange rokken in de gangen: heel wat anders."

De lering gebeurde in het Verenigingsgebouw, vanaf achtjarige leeftijd, door de pastoor. "We waren met gemiddeld acht tot tien kinderen. Aanvankelijk leerden we vragen en antwoorden, later ook lessen en evangelieën. Ik herinner mij hoe we de passies uit het hoofd leerden. ik kan ze nog opzeggen. Bij die lering hoorde ook de

voorbereiding tot de communie en tot het vormsel. De bisschop spaarde de vormelingen een beetje op. Toen ik gevormd werd, ging het om acht jaargangen tussen acht en vijftien jaar. Jammer vond ik het dat ik ondanks alle geloofsopvoeding niet op het altaar mocht als misdienaar. Vrouwelijke misdienaars kwamen er pas in de jaren zeventig.”

“Mijn huwelijk was natuurlijk onvermijdelijk”, zegt ze lachend, “dat liep via de Bond van Jonge Oud-Katholieken. In Hilversum waren veel meisjes, in Utrecht veel jongens... En daar kwam Goof vandaan; we zijn dit jaar 61 jaar getrouwd.” Zo kijkt ze terug op een waardevolle en mooie jeugd, al zou ze nu niet overal meer achter staan. In de loop der jaren werd ze dan ook een bekend hervormingsgezind gezicht. Zo was ze actief in de parochies van Amersfoort en Leiden. Daarnaast was ze bestuurslid van de Bond van Oud-Katholieke Vrouwen in Nederland en lid van het Permanente Congrescomité Internationale Oud-Katholieke Congressen. Zo bleef ze, en werd ze een medebouwer aan de kerk van nu. “Maar mijn jeugd was er niet minder om.”

EDWARD SMIT

“We zijn een heel rijke kerk”, zegt Edward Smit. En al is hij financieel specialist, hij bedoelt dit alleszins immaterieel. “Ik blijf genieten van de liturgie, van de gezangen, de preken. Ik was de afgelopen kerst in Duitsland, in Lüneburg, bij een protestante viering. Die was mooi en zuiver, maar toch ook wat karig. De dominee droeg een mooi gewaad, er waren gezangen, er was een overweging, maar daar bleef het bij. Op zo’n moment mis je toch de warmte die je thuis gewend bent.” Thuis, dat is voor hem nu Amsterdam. Hij was jaren actief in de parochie daar, eerst als secretaris en daarna tot het begin van dit jaar pen-

ningmeester. Daarvoor zat hij in de Financiële Raad, waarin hij onder andere jaarrapportages beoordeelde van parochies, was hij penningmeester van het Oud-Katholiek Jeugdwerk en zat hij ook in het Collegiaal Bestuur van de Kerk. “En nu doe ik even helemaal niets”, zegt hij, “en dat bevalt me wel. Het geeft ruimte. Noem het een sabbatical.”

WARMTE En de warmte? Wie langs de tijdbalk van zijn kerkelijke CV loopt ziet na zijn geboortjaar 1962 een waardevolle jeugd in IJmuiden. “Mijn vader was oud-katholiek, mijn moeder van oorsprong hervormd, maar dan van een tak die wat minder streng in de leer was. Ze trad rond 1950 toe tot onze kerk. IJmuiden had in mijn jeugd twee oud-katholieke parochies – die van ons, de H. Engelmundus, telde al gauw duizend mensen. Ik ging naar een protestants-christelijke lagere school, die lag op honderd meter afstand, heel praktisch. Een buurjongen van me moest elke dag een kwartier heen en weer fietsen naar een rooms-katholieke school. Dat praktische was tekenend voor mijn ouders: ze gingen elke zondag naar de kerk en vonden dat belangrijk, maar daar bleef het bij, ze waren heel nuchter. Geloof was ingebed in hun leven, en dat was genoeg. Ik heb er ook nooit met mijn vader over gepraat. Of ik hierdoor een indirecte geloofsopvoeding kreeg? Misschien wel. Bidden voor het eten deden we in elk geval, en ik ging graag met ze mee op zondagen naar de

kerk. In het begin snapte ik er nog niet zo veel van, dat begon pas een beetje te komen toen ik misdienaar werd, rond mijn twaalfde. Dat was erg leuk, ik mocht in zo’n toga lopen, dat gaf mij een gevoel dat ik wat deed in plaats van alleen maar in een bank te zitten. Aan het altaar ging ik die warmte van liturgie en gezangen voelen en ook steeds meer waarderen.”

“GLAAS” Diezelfde warmte doordesemt zijn herinneringen aan oud-katholiek IJmuiden: “Iedereen kende elkaar, het was echt een dorp. Er kwamen op zondag hele families naar de kerk. We ontvingen catechese van pastoor Glazenmaker, de latere aartsbisschop. Hij kon heel boeiend vertellen, uitleggen ook waar sommige religieuze voorwerpen voor bedoeld waren of wat Jezus nu precies bedoeld had in bepaalde evangelieverhalen. Hij was heel populair in IJmuiden.” Glimlachend: “Een keer belde hij voor mijn moeder, ik nam op en zei: ‘Mam, dat is Glaas.’ ‘Dat moet je niet zo zeggen’, zei ze. Ik hoorde hem op afstand door de telefoon hard lachen.” Aan een oud-katholiek verenigingsleven heeft hij niet zoveel herinneringen. “Er was wel een rijk parochieleven: met een kerkkoor, vrouwenverenigingen, een bazaar. Als misdienaars hadden we een jaarlijks uitje, dan gingen we naar de bowlingbaan of de bios.” Het is de warmte die hij ook voelt in Amsterdam. “Het gaat ook om de zorg voor de kleine dingen, het mooi gepoetste koper, het orgelspel, de zorg voor de mensen ook. Ik heb minder met beelden, schilderijen vind ik prima, maar het gaat mij vooral om die zorgvuldig opgebouwde concentratie door liturgie en muziek. Het credo vind ik bijvoorbeeld erg mooi, prachtig verwoord ook. De vredeswens vond ik in het begin soms wat verstorend werken: ineens ging je van God naar je medemens. Ik ben er nu wat mee verzoend geraakt.” “Wat mij erbij hield? Het liturgisch gezang, en een beetje de gewoonte ook. Noem het mijn liturgische automatische piloot.” ●

OPROEP VOOR KOMENDE NUMMER: KERK EN POLITIEK

In maart 2021 zijn de Tweede Kamerverkiezingen. De redactie van *De Oud-Katholiek* wil kort daarvoor een nummer uitbrengen over kerk en politiek. Daarin willen we ook diverse leden van onze kerk aan het woord laten over hun politieke voorkeur en hen zo mogelijk met elkaar in dialoog brengen. Op welke partij of kandidaat overweeg je te gaan stemmen? Welke rol speelt je geloof of de kerk daarin? Wil je meewerken? Stuur dan uiterlijk 28 december een berichtje naar: redactie@okkn.nl.

Giften

De Oud-Katholiek is een magazine met bijdragen over uiteenlopende onderwerpen die oudkatholieken interesseren. Toegankelijk geschreven en mooi vormgegeven. Alle leden en gastleden van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland krijgen het magazine gratis toegestuurd. Voor het Collegiaal Bestuur is dat een principekwestie. Toch kan *De Oud-Katholiek* niet zonder giften. Aan het maken van deze fullcolour uitgave, professioneel vormgegeven met grondig gereedgeerde teksten, zit een prijskaartje. Maak daarom vandaag nog een gift over. Met €15 per persoon komen we een heel eind. Meer mag ook. U kunt uw gift overmaken via Tikkie door de onderstaande QR-code te scannen, maar u kunt uw gift ook handmatig overmaken naar NL06 ABNA 0214 1901 29 t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort o.v.v. “Gift De Oud-Katholiek”.

Mee met het Voorjaarskamp 2021?

De voorbereidingen zijn gestart voor het Voorjaarskamp van 13 – 16 mei 2021. ‘Oud-katholieke ontmoeting’ staat dit weekend centraal. In dit Hemelvaartweekend kamperen we op een groepsveld op een camping in Nederland waar we samen eten, spelen, sporten, speurtochten doen, praten, lachen en vieren. Het kamp staat open voor jong en oud, voor bekenden en nieuwkomers. Of je nu alleen bent, met vrienden, een gezin of een hele familie. Je neemt je eigen kampeermiddelen mee. De kampcommissie verzorgt het eten en het programma. We kunnen wel voorbereiden, maar vanwege corona nog niets vastleggen. Geef alvast je **belangstelling** aan ons door op cjb0406@outlook.com, onder vermelding van naam, aantal personen, leeftijden en kampeermiddel. Zodra het kamp definitief doorgaat nodigen we je uit om je belangstelling om te zetten in een reservering. Je ontvangt dan alle benodigde informatie. Groeten van de voorjaarskampcommissie: Corine, Lisa, Lisette, Sabine, Janneke, Syb en Thimo.

Colofon

De Oud-Katholiek is een periodieke uitgave van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland, verschijnt vier keer per jaar en wordt verspreid op alle oud-katholieke adressen in Nederland.

Redactie

Marco Derks, Robert Frede, Marieke Ridder, Jury Smit
Tekstredactie: Adrie Paasen

Contact

Redactie De Oud-Katholiek, Koningin Wilhelminalaan 5, 3818 HN Amersfoort, redactie@okkn.nl

Vormgeving

Oblong grafisch ontwerp, Jet Frenken, www.jetfrenken.nl

Productie

Nilsson Goes, ISSN 01673963

Volgende nummer

Het volgende nummer verschijnt maart 2021

Abonnement

Voor €25 per jaar kunt u abonnee worden van De Oud-Katholiek. Mail uw adresgegevens naar info@okkn.nl of naar ons contactadres t.a.v. ‘Abonnementenadministratie De Oud-Katholiek’. Blad niet ontvangen? Stuur dan ook een mailtje naar info@okkn.nl. Giften zijn welkom op NL06 ABNA 0214 1901 29 t.n.v. Oud-Katholieke Kerk van Nederland te Amersfoort.

Verantwoording foto's (voor zover bekend)

Omslag: Shutterstock.com; pag. 2 Gene Hewitt-Evenhuis; pag. 3 Markus Spiske Unsplash.com; pag. 4 Ben Wicks Unsplash.com; pag. 6 linksboven Shutterstock.com; pag. 6 foto waterspel: Lisette de Haart; pag. 7 Sabine de Rijk; pag. 8 kampvuur: archief jeugdkampen, fotograaf onbekend; pag. 10 Pixabay.com; pag. 11 Ingeborg/Michiël van 't Erve; pag.12 Shutterstock.com; pag. 13 misdienaar: Ingeborg/Michiël van 't Erve; pag. 13 Allan Cramer Ingeborg/Michiël van 't Erve pag 14: Dio van Maren; pag. 16 foto Lydia: Annemoon van Hemel; pag. 17 foto Glazemaker: Dio van Maaren; pag. 18/19 Robert Frede; pag. 20 Shutterstock.com; pag. 20 foto Menno Adelaar: Michaël Maas; pag. 21 foto Trudie Smit: Marianne Smit; pag. 22 Shutterstock.com; pag. 22 foto Edward Smit: fotograaf onbekend, gemaakt op een beurs; pag. 24 Brigitte Jonsgard Unsplash.com

